

ОСОБЛИВОСТІ ДИСКУРСИВНОЇ ПРАКТИКИ ПРИ НАДАННІ ДИСТАНЦІЙНОЇ ПСИХОЛОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ

Зарецька О.О. Особливості дискурсивної практики при наданні дистанційної психологічної підтримки.

Анотація. Роботу присвячено аналізу особливостей дискурсивної практики, яка має місце при наданні дистанційної психологічної підтримки, в контексті проблеми конструювання досвіду. Виявлено особливості наративу абонентів телефонів довіри та «гарячих ліній»: це ініціативний прояв текстотворчості, спрямованість на діалог, незалежність від образу «слухача», максимальна відкритість слухачу, вибірковість. Проаналізовано основні форми наративної практики під час телефонного консультування: наратив-монолог, наратив для діалогу, наратив як запит на роботу зі своїм розумінням власного досвіду. Аналізуються введені раніше поняття «кризовий наратив», «керуючий наратив», «консультативно-дослідницький наратив». Обговорюються деякі наративні стратегії дистанційної психологічної підтримки, що можуть сприяти мотивації до самопроектування і самоконструювання. Зроблено висновок про доцільність застосування методів, вироблених у психогерменевтичних дослідженнях і наративній психології, до дискурсів дистанційного психологічного консультування.

Ключові слова: психогерменевтичний підхід, наративна практика, дискурс, дистанційне психологічне консультування, телефон довіри, самопроектування, конструювання досвіду.

Zaretska O. O. On the peculiarities of discourse practice when providing remote psychological support.

Abstract. The paper is devoted to the analysis of the peculiarities of discursive practice, which takes place when providing remote psychological support, in the context of the problem of experience designing. The peculiarities of the narratives of hotline subscribers are revealed: an initiative manifestation of text creation, a focus on dialogue, independence

from the image of the «listener», maximum openness to the listener, selectivity. The main forms of narrative practice during telephone counseling are analyzed: narrative-monologue, narrative for dialogue, narrative as a subscriber request to work with his own understanding of his own experience. The previously introduced concepts of «crisis narrative», «managing narrative», «consultative-research narrative» are analyzed. Some narrative strategies of remote psychological support which can promote motivation for self-designing and experience designing are discussed. The conclusion about the expediency of applying the methods developed in psychohermeneutic research and narrative psychology to the discourses of remote psychological counseling is made.

Key words: *psychohermeneutic approach, narrative practice, discourse, remote psychological counseling, hotline, self-designing, experience designing.*

Актуальність. Служби дистанційної психологічної підтримки, «гарячі» лінії і телефони довіри за нинішніх умов стають все більш розповсюдженим інструментом надання психологічної допомоги населенню. Соціальний вимір у їхній роботі є не менш важливим, ніж власне психологічний, оскільки вони є могутнім інструментом у підтримці певних верств населення, зокрема мало захищених, чи з певними психологічними особливостями, чи тих, що перебувають у кризовій ситуації або несприятливому соціальному оточенні, чи послаблених хворобою, віком, самотністю тощо. Всебічний розгляд особливостей дискурсів, що породжуються під час роботи служб психологічної підтримки, є нагальною потребою, і цим визначається актуальність звернення уваги науковців на нарративну практику такого типу.

Постановка проблеми. Діалоги, які відбуваються між консультантом і абонентом під час надання дистанційної психологічної підтримки, – це достатньо специфічний вид дискурсивної практики, який в такому ракурсі майже не був предметом психологічних досліджень. Виходячи з парадигми психогерменевтичних досліджень [3; 9; 10], ми розуміємо дискурсивну практику як сукупність текстів (в широкому смислі) у контексті їх ситуаційного використання особою чи певним колом осіб. У випадку дистанційної психологічної підтримки дискурсивна практика складається з сукупності діалогів між додзвонювачем і консультантом; лівова доля найчастіше припадає на нарративного плану монологу додзвонювача. Тому, досліджуючи

дискурсивну практику при наданні дистанційної психологічної підтримки, ми практично аналізуємо наративну практику, що має місце в таких ситуаціях.

Консультант, що веде розмову, є не тільки «вухом», що слухає оповіді додзвонювача: будь-які його репліки, питання, зауваження «вважать» дуже багато, адже саме цього чекає від консультанта абонент (крім, звичайно, готовності вислухати). Від того, якої стратегії буде дотримуватись консультант, як він реагуватиме на усний текст оповіді додзвонювача і як працюватиме з цим текстом у присутності автора і для автора, залежить результат дистанційного консультування. Результатом діалогічної взаємодії (що є сутністю дискурсивної практики цього специфічного типу) стає наратив абонента, ініційований абонентом, але певною мірою керований консультантом і з суттєвими «вкрапленнями» його висловлювань. Такий наратив має характерні особливості, завдяки яким він є цікавим і інформативним об'єктом аналізу.

Той, хто дзвонить, – «абонент» – телефонує, щоб розповісти про себе. Він хоче, може, має потребу, щоб розповісти про себе, про те, що його турбує. Консультант питаннями, репліками, вигуками, будь-якими емпатійно забарвленими звуками заохочує породження оповіді абонентом, тим самим допомагаючи йому утворити, породити, виплеснути свій наратив.

Навіщо абонент телефонує? Його ніхто не примушує! Вочевидь він визрів для того, щоб вимовити, *наративізувати* для себе свою проблему, свою ситуацію, свою тривогу. В результаті дзвінка відбувається розгортання на очах – а вірніше, у вусі консультанта – процесу, який можна вважати процесом наративного конструювання абонентом свого досвіду (з обмеженнями, визначеними його володінням компетентностями, необхідними для наративного конструювання досвіду). В результаті консультант отримує доступний для обговорення з автором результат цього процесу – текст автонаративу абонента.

Прийняті норми поведінки консультанта в службах психологічної підтримки обмежують можливості інтервенції з боку консультанта, що в принципі сприяє породженню абонентом самостійного, достатньо «зрілого», повноцінного, наповненого багатьма смислами автонаративу і – в ідеалі – може супроводжуватися запуском процесу конструювання досвіду. Підкреслимо, що йдеться тільки про служби кризової психологічної підтримки, телефони довіри, гарячі лінії

тощо; ми не торкаємось пролонгованого дистанційного психологічного консультування у психотерапії, там діють інші норми, оскільки психотерапія становить «більш інтенсивний процес, зосереджений на глибинних проблемах особистості або її поведінки» [1, 24] і тому керується іншими технологіями впливу на особу.

Мета і завдання статті. Метою даної роботи є аналіз особливостей і можливостей нарративів, що породжуються під час діалогічної взаємодії консультанта і додзвонювача при наданні дистанційної психологічної підтримки, в контексті проблеми конструювання досвіду.

Методологія дослідження базується на парадигмі психогерменевтичного підходу і нарративних методів аналізу текстів [3; 7; 8; 9; 10]: на тексти нарративів, отриманих в дискурсивній практиці роботи служб кризової психологічної підтримки, зокрема, телефонів довіри, накладаються інтерпретаційні рамки психогерменевтичного підходу і нарративного аналізу. *Об'єктом* аналізу є дискурс діалогів, породжених при роботі телефонів довіри і «гарячих ліній». В першу чергу нас цікавив – і це ми вважаємо головним *завданням* дослідження – аналіз цього текстового (в широкому сенсі) матеріалу з позицій можливостей впливу на конструювання досвіду абонентом, якому надається дистанційна психологічна підтримка. Оскільки дослідження дискурсивної практики такого типу з цих позицій, наскільки нам відомо, майже не проводилися, з'ясування потенціалу використаних методів для об'єктів такого роду здається в будь-якому разі корисним.

Результати дослідження. Аналіз текстів дискурсивної практики, породжених під час надання дистанційної психологічної підтримки, дозволив виділити такі особливості нарративу абонента в таких ситуаціях:

1. Це *ініціативний*, нічим не спровокований нарратив абонента про себе в контексті своєї актуальної ситуації, текстотворчість у чистому вигляді.
2. Це нарратив, породжений *для діалогу* (адже людина телефонує!), хоча часто метою може бути просто потреба виговоритися. Пропорція того, що висловлюється і проговорюється для себе, а що для іншого (слухача), може бути різною. Особливо цікава ця пропорція у так званих «постійних» додзвонювачів: вони кожного разу шукають, інколи навіть вигадують різні підстави для дзвінка, але після перших двох-трьох фраз звучить той самий непохитний

автонарратив. Навіть якщо консультант, будуючи діалог, знаходить можливість поліпшити стан абонента, ці зміни мають часові межі, і через певний час особа знову дзвонить з тією самою проблемою, і з її розмови зрозуміло, що її керуючий нарратив знову опанував нею і примушує діяти так, як і досі. Ці повторювані, нескінченні, нав'язливі нарративи “постійних” абонентів телефону довіри яскраво свідчать про нарративну природу (чи нарративну організацію) самосвідомості цих осіб (безумовно, хворобливу – в усякому разі, в період, коли людина є постійним додзвонювачем) [4; 6].

3. Цей нарратив максимально *вільний* від впливу «образу слухача»: абонент для додзвонювача – людина ікс, невідомий.
4. Для абонента характерна максимальна *відкритість* слухачу, якому він а ргіогі довіряє, тому і телефонує. Абонент розраховує на емпатію слухача, поблажливе прийняття своєї проблеми. Навіть якщо консультант використовує на певному етапі діалогу прийоми конфронтації [1], це не заважає такому налаштуванню абонента.
5. Цей нарратив *вибірково* відображає досвід абонента – це *дискурс проблеми* цієї людини, дискурс його тривоги, особливий вид нарративної практики.

Нарративна практика під час кризового телефонного консультування може набувати таких форм:

1. Нарратив-*монолог*. Абонент телефонує з метою (запитом) просто «виговоритися» (в цьому полягає єдиний мотив звернення до телефону довіри), відповідь не очікується і не потрібна. Від консультанта чекають тільки на вислуховування, навіть не дуже активне. Потреба у слухачі свідчить, що у абонента вже сформувався автонарратив, який треба оформити в усну оповідь, вербалізувати. Етап конструювання автонарративу вже пройдено. Абонент не впускає слухача у свій досвід, він тільки знайомить з результатом власного його опрацювання і вербалізації. Часто сформований «твір» абонента настільки «закам'янів» у своїй довершеності, що будь-які репліки консультанта не приймаються – потрібно тільки «безсловесне, мовчазне вухо». Кризовий нарратив таких додзвонювачів є ідеальним прикладом максимально стійкого нарративу, коли прямо за текстом можна прослідкувати, як діалогічні «вкраплення» консультанта «переборюються» могутнім кризовим нарративом абонента: вони або ігноруються, або з наступної порції розмови зрозуміло, як нарратив (ми навмисно персоніфікуємо

керуючий наратив абонента) знайшов і протиставив щось аргументам чи просто думкам консультанта (хоча наприкінці попереднього звертання могло відчуватися приєднання абонента до думок консультанта, і додзвонювач був готовий діяти за його рекомендаціями). Кризовий наратив постійного абонента можна вважати «агресивним» по відношенню до свого автора-носія [6].

2. Наратив для діалогу. В цьому випадку запит інший: допомогти розібратися у складній, часто нестерпній ситуації. Вочевидь, людина не готова сама працювати над своїм досвідом; від консультанта очікується структурування травмуючої ситуації через поглиблення усвідомлення свого досвіду абонентом і його переосмислення, переконструювання. Це передбачає підключення консультанта до інтерпретації наративу через певні м'які інтервенційні дії. Зрозуміло, що абонент не завжди усвідомлює мотиви свого дзвінка, але він дуже добре усвідомлює свою *потребу*, яка вимагає допомоги в упорядкуванні того, що з абонентом відбувається або ним відчувається.
3. Наратив як відвертий запит абонента на *роботу* консультанта зі своїм розумінням (скоріше нерозумінням) власного досвіду. Часто в цьому випадку автонаратив ще не сформовано, абонент не спроможний сам це зробити: це просто купа неосмисленого належною мірою смислового матеріалу, який треба вибудувати у наратив. Особливість ситуації полягає в тому, що консультант не може, не має права це робити сам – він має своїми обережними інтервенціями підвести до цього абонента, тобто фактично на конкретному прикладі навчити його це робити, дати знаряддя – «вудку» – для вибудовування, конструювання абонентом свого досвіду (представленого часто як сукупність не пов'язаних єдиним сюжетом висловлювань) у переконливий для нього наратив.

Але такі абоненти часто є «фіксованими» (термін Ф. Перлза для характеристики стану, який можна описати як «необільність», «нездатність досягати мети», «обмежений життєвий сценарій», «безвихідь і брак мотивації», «нездатність улагоджувати суперечності та неузгодженість» тощо [1]), і вивести їх із такого стану за обмежену в часі разову бесіду якщо і вдається, то результат не завжди закріплюється надовго.

Перспективним здається залучення в роботу з абонентами «гарячих ліній» наративних стратегій дистанційної психологічної підтримки, зокрема, проговорення з ними можливостей життєвого і

особистісного самопроекування і самоконструювання. Розробки різних аспектів, дискурсивних технологій, стратегій і форм самопроекування особистостей різного віку, виконані під керівництвом Н. В. Чепелевої і С. Ю. Рудницької [2; 3; 5; 7; 9; 10], закладають базу для впровадження напрацьованих науковцями концептуальних ідей і практичних методів у живу психологічну роботу – актуальну для потреб нинішнього моменту, конструктивну форму дистанційної психологічної підтримки. Безумовно, це вимагає розробки відповідного методичного інструментарію.

Для того, щоб зорієнтувати абонента на переосмислення і самоконструювання свого досвіду для вирішення проблеми, що його турбує, консультант має втілити у дискурс абонента певні, нові для нього, компоненти. Це реалізується у стратегії побудови діалогу з абонентом. Головним настановленням консультанта при цьому є завдання вивести абонента з його звуженої і усталеної психологічної ситуації, яка сформувала відповідний погляд на себе і навколишній світ, показати можливості іншого погляду на себе і свої проблеми – тобто ввести елементи децентрації (за М.Л. Смульсон) у когнітивний потенціал абонента, в результаті чого похитнеться влада керуючого нарративу, і з'явиться можливість «переписати» його у новій редакції. «Змалювати» словами, навіть короткими репліками, більш оптимістичну картину на основі тих самих фактів, які виклав абонент у своєму нарративі, тобто, мовою нарративної психології, накреслити обриси іншого керуючого нарративу, консультант може навіть у рамках недовгого телефонного контакту, поза межами справжньої глибокої консультації. Важливою при цьому є опора на позитивний досвід абонента, який консультанту треба спочатку віднайти, а потім і актуалізувати для абонента (на важливість розпізнавання позитивного досвіду вказував А. Айві у [1]).

Продовження усного спілкування консультанта і абонента при наступних дзвінках абонента, а тим паче переведення усного спілкування в письмовий формат, значно розширює можливості відстеження процесу конструювання досвіду і м'якого впливу на цей процес. Для посилення і поглиблення ефекту можна запропонувати абоненту продовжити спілкування у письмовій формі, користуючись спеціально створеним конфіденціальним каналом письмової комунікації – наприклад, надати йому спеціально для нього створену електронну адресу для листування. Проведена нами невеличка апробація цього методу [4] дала цікаві і обнадійливі результати:

абоненти, яким це було запропоновано і які мали для цього бажання і були схильні до письмового діалогу, охоче погоджувалися, і починали йти довгі листи (чудові зразки наративів), які свідчили, що абонент «випикується», тобто «випикує» свою проблему, що само по собі є достатньо терапевтичним щодо його стану [6]. На жаль, цей метод має серйозні обмеження через неготовність і нелюбов багатьох людей писати, неволодіння наративними технологіями.

Здається перспективним спробувати побудувати програму on-line тренінгу, де конкретне тактичне завдання наративного типу (наприклад, у формі інтерв'ю, спеціально побудованого під проблеми абонента) насправді тренує наративну компетентність абонента, формує потребу і здатність екстеріоризувати свої проблеми і стратегічно виконує фасилітативну функцію. При плануванні такого тренінгу варто взяти за основу ґрунтовне дослідження наративної компетентності, проведене К. Гуцолом [2], і запропоновані в ньому методики тренінгу.

Особливістю діалогу, що усно чи через on-line спілкування реалізує функцію телефону довіри, є його спланований консультантом напрям. Якщо це не «постійний» абонент, і розмова відбувається вперше, питання, репліки і зауваження консультанта, крім емпатійної підтримки абонента, реалізують важливу функцію обережного дослідження психологічної ситуації абонента. Мова консультанта регламентується спеціальними прийомами і обмеженнями, але все-таки вибудовується у свого роду «консультативно-дослідницький» наратив [6], особливістю якого є те, що він втілює і демонструє, як консультант розуміє проблему абонента. «Наратив» консультанта (цей термін дуже умовно може бути тут застосований, бо насправді це є спеціальний робочий конструкт, за допомогою якого вирішуються завдання як консультативного, так і дослідницького плану), як і наратив будь-якого інтерв'юера під час проведення «глибокого» інтерв'ю, складається з (1) висловленої у запитаннях частини і (2) смислової композиції, яку малює у свідомості консультанта розуміння консультантом абонента (на підставі його ініціативного наратива і відповідей на питання). Цей смисловий образ, або сукупний наратив з питань, висловлювань, зауважень і гіпотетичних добудованих смислів, і є «керуючим» наративом консультанта: саме на його основі вибудовується подальша течія діалогу-інтерв'ю. Якщо користуватися запропонованою нами раніше методикою гіпотетичного образу [5], можна відтворити або принаймні прослідкувати, як послідовно розвивається і перетворюється наратив консультанта під впливом наступних порцій наративу

абонента, або як впливають висловлювання консультанта на динаміку наративу абонента. Такий сукупний текст діалогу абонента і консультанта – переплетення двох наративів – дає змогу прослідкувати появу і розвиток кожного «мотиву», «сюжету», «теми» у наративах як абонента, так і консультанта. Цей сукупний наратив являє собою об'єкт наукового дослідження з могутнім потенціалом.

Особливістю дистанційної кризової психологічної підтримки є те, що консультант практично ніколи не бачить результатів своєї роботи. В кінці розмови з абонентом можуть спостерігатися очевидне заспокоєння людини, зняття напруги, лунають слова подяки, можуть навіть звучати висловлення абонентів, які свідчать про успішність втручання консультанта в переосмислення свого досвіду абонентом (часто тимчасове, поки людина знаходиться в «аурі» діалогу); проте чи відбулось насправді тривале переконструювання досвіду, консультант не знає, особливо якщо не відбулось продовження роботи з цим абонентом у наступних дзвінках. Необхідні розробки спеціального діагностичного інструментарію для з'ясування цього питання; проте можливість його застосування у реальних ситуаціях дистанційної психологічної підтримки є проблематичною.

Висновки. Розгляд текстів, з яких складаються матеріали дискурсивної практики, що має місце під час телефонного консультування, свідчить про доцільність застосування до них методів, вироблених у психогерменевтичних дослідженнях і наративній психології. Особливості дискурсивної наративної практики такого типу роблять її цікавим емпіричним майданчиком для апробації технологій конструювання досвіду методами глибинного інтерв'ювання. Попередні результати емпіричних досліджень у цьому напрямі обнадіюють: наративи, породжені абонентами телефону довіри при застосуванні деяких наративних стратегій, представляють дуже перспективні в науковому плані зразки для поглибленого і детального дослідження процесу конструювання абонентами свого досвіду. Проведення планових масштабних досліджень такого роду з використанням методик і напрацювань, що їх було вироблено в дослідженнях дискурсивних практик самопроекткування і самоконструювання, дозволить відпрацювати методики, на принципах і засадах яких в подальшому можуть бути засновані спеціальні тренінги розвитку особистості, а також тренінги наративної компетентності.

Література

1. Айві А. Цілеспрямоване інтерв'ювання і консультування: сприяння розвитку клієнта / Пер. з англ. О. Абесонової. Навч. посібник. Київ: Сфера, 1998. 342 с.
2. Гуцол К. В. Наративна компетентність як чинник розвитку здатності особистості до самопроектування. *Актуальні проблеми психології : зб. наук. пр. Ін-ту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. Т. II : Психологічна герменевтика*. 2018. Вип. 11. С. 122–133.
3. Дискурсивні технології самопроектування особистості: монографія / [Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, С. Ю. Рудницька, О. В. Зазимко та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. 170 с. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/717132/> (дата звернення : 09.10.2020).
4. Зарецька О. О. «Кризовий» наратив як об'єкт аналізу з позицій психолого-герменевтичного підходу. *Десяті Сіверянські соціально-психологічні читання : Матеріали Міжнародної наукової конференції (29 листопада 2019 року, м. Чернігів) / за наук. ред. О. Ю. Дроздова, І. І. Шлімакової*. Чернігів : НУЧК імені Т. Г. Шевченка, 2020. С. 140–144. URL : <https://drive.google.com/file/d/1E4Xy3JWahk27PSCxUznpMm8TGsAFpZnZ/view> (дата звернення : 09.10.2020).
5. Зарецька О. О. Наративні практики особистісного зростання. *Наукові студії із соціальної та політичної психології / редакційна рада: М. М. Слюсаревський (голова), В. Г. Кремень, С. Д. Максименко та ін.* Київ: Міленіум, 2012. Вип. 31 (34). С. 81–93.
6. Зарецька О. О. Про особливості застосування наративного підходу в практиці кризового консультування. *Особистість в умовах кризових викликів сучасності : Матеріали методологічного семінару НАПН України (24 березня 2016 року) / За ред. академіка НАПН України С. Д. Максименка*. Київ, 2016. С. 262–268. URL : <http://lib.iitta.gov.ua/704987/> (дата звернення : 09.10.2020).
7. Наративні практики самопроектування : методичні рекомендації / [Н. В. Чепелева, О. В. Зазимко, О. М. Шилівська]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2019. 44 с. URL : http://lib.iitta.gov.ua/717134/1/%D0%9C%D0%B5%D1%82%D0%A0%D0%B5%D0%BA_2019.pdf (дата звернення : 09.10.2020).

8. Проблемы психологической герменевтики : монография / под ред. Н. В. Чепелевой. Киев: Издательство Национального педагогического университета им. Н. П. Драгоманова, 2009. 382 с.

9. Самопроектування особистості у дискурсивному просторі : монографія / [Н. В. Чепелева, М. Л. Смульсон, О. В. Зазимко, С. Ю. Гуцол та ін.]; за ред. Н. В. Чепелевої. Київ: Педагогічна думка, 2016. 232 с. URL : http://lib.iitta.gov.ua/704560/1/mono16_4_f.pdf (дата звернення : 09.10.2020).

10. Чепелева Н. В., Рудницкая С. Ю. Дискурсивные технологии самопроектирующейся личности. *Psycholinguistics*. 2019. 25(1). С.363–383.

References

1. Ayvi, A. (1998). Tsilespryamovane interv"yuvannya i konsul'tuvannya: spryyannya rozvytku kliyenta [Intentional Interviewing and Counseling: Facilitating Client Development] (O. Abesonova, tran.). Kyiv: Sfera, 342. [in Ukrainian].

2. Hutsol, K.V. (2018) Naratyvna kompetentnist' yak chynnyk rozvytku zdatnosti osobystosti do samoproektuvannya [Narrative competence as a factor in the development of the individual's ability to self-designing]. *Aktualni problemy psykhohihiy : zb. nauk. pr. In-tu psykhohihiy imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny. Psykhohichna hermenevtyka – Actual problems of psychology: coll. art. G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Psychological hermeneutics*, Vol. II, 11, 122 – 123. [in Ukrainian]

3. Chepeleva, N. V. , Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O.O., Shylovska, O.M., ... & Gudinova, I.L. (2019). Dyskursyvni tekhnolohiyi samoproektuvannya osobystosti: monohrafiya [Discursive technologies of personality self-designing : monograph] (Chepeleva, N. V. Ed.). Kyiv : G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine , 170. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/717132/> [in Ukrainian].

4. Zaretska, O.O. (2020). «Kryzovyy» naratyv yak ob"yekt analizu z pozytsiy psykhohoho-hermenevtychnoho pidkhodu [«Crisis» narrative as an object of analysis from the standpoint of psychological and hermeneutic approach]. Proceedings from *Desyati Siveryans'ki sotsial'no-psykhohichni chytannya – Tenth Severyansky socio-psychological readings (29 Nov.2019, Chernihiv)* (O. Yu. Drozdova, I. I. Shlimakova, Eds.). Chernihiv : Taras Shevchenko

National University "Chernihiv Collegium". Retrieved 25 Oct. 2020 from : https://drive.google.com/file/d/1E4Xy3JWahk27PSCx_UznpMm8TGsAFpZnZ/view [in Ukrainian].

5. Zaretska, O.O. (2012). Naratyvni praktyky osobystisnoho zrostannya [Narrative practices of personal growth]. *Naukovi studiyi iz sotsial'noyi ta politychnoyi psykholohiyi – Scientific studies in social and political psychology*, 31 (34), 81–93. [in Ukrainian].

6. Zaretska, O.O. (2016). Pro osoblyvosti zastosuvannya naratyvnoho pidkhodu v praktytsi kryzovoho konsul'tuvannya [On the peculiarities of the application of the narrative approach in the practice of crisis counseling]. In S. D. Maksymenko (Ed.), *Osobystist' v umovakh kryzovykh vyklykiv suchasnosti – Personality in the crisis challenges of today*. Materials of the methodical seminar of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (pp.262–268). Kyiv : G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. [in Ukrainian].

7. Chepeleva, N. V., Zazymko, O. V., & Shylovska, O. M. (2019). Naratyvni praktyky samoproektuvannya : metodychni rekomendatsiyi [Narrative practices of self-designing: methodical recommendations] (N. V. Chepeleva, Ed.). Kyiv : G.S. Kostyuk Institute of Psychology, National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 44. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/717134/> [in Ukrainian].

8. Chepeleva, N. V. (Ed.) (2009). Problemy psihologicheskoy germeneytyki : monografija (2009) [Problems of psychological hermeneutics: monograph]. Kiev: M.P. Dragomanov National Pedagogical University Publ. House, 382. [in Russian].

9. Chepeleva, N. V. , Smulson, M. L., Rudnytska, S. Yu., Zazymko, O. V., Zaretska, O.O., Shylovska, O.M., ... & Gudynova, I.L. (2016). Samoproektuvannya osobystosti u dyskursyvnomu prostori : monohrafiya [Self-designing of personality in discursive space : monograph] (N. V. Chepeleva, Ed.). Kyiv: Pedahohichna dumka, 232. Retrieved from: <http://lib.iitta.gov.ua/704560/> [in Ukrainian].

10. Chepeleva, N.V. & Rudnickaja, S.Ju. (2019) Diskursivnye tehnologii samoproektirujushhejsja lichnosti [Discursive technologies of the personality self-designing], *Psycholinguistics*, 25(1), 363–383. [in Russian].